

Smrt hrvatskog kralja Zvonimira – problem, izvori i tumačenja

Tijekom proteklog stoljeća u hrvatskoj je historiografiji zamjetan veliki interes za problem smrti kralja Dmitra Zvonimira, to jest, o načinu njegove smrti. U ovom se radu daje pregled svih povijesnih izvora koji – izravno ili neizravno – govore o Zvonimirovoj smrti, stavu hrvatske historiografije prema tom problemu te mogućim tumačenjima nastanka legende o smrti toga vladara iz XI. stoljeća. Zaključuje se da je legenda o smrti kralja Zvonimira upravo to – legenda.

1. Uvod

Kralj Dmitar Zvonimir neosporno je jedna od najvećih ličnosti hrvatskoga ranog srednjeg vijeka. Njegova vladavina, koja je prošla bez većih ratova i unutrašnjih napetosti, odrazila se u gospodarskom i kulturnom napretku. Kraljevstvo Hrvatske i Dalmacije Zvonimirovom je krunidbom od pape Grgura VII. – preko papina legata Gebizona – steklo međunarodni položaj koji se bitno razlikovao od ranijeg razdoblja, a iz takvog odnosa prema papinstvu imalo i koristi (Goldstein 1995, 403).¹ To je također razdoblje prvih početaka feudalizma na hrvatskom prostoru (Budak 1994, 155; Macan 1995, 41). Međutim, zbog nedostatka izvora – tipično za mnoga pitanja hrvatskoga ranog srednjeg vijeka – i o kralju Zvonimiru vodile su se raznovrsne polemike. Tako su povjesničari raspravljali, primjerice, o njegovu podrijetlu² ili godini krunidbe³ i, naravno, donosili različite zaključke.

Jedno od najkontroverznijih pitanja koje se tiče kralja Zvonimira jest problem njegove smrti, odnosno način na koji je umro. Postoje, naime, dva gledišta. Prema prvom, Zvonimir je umro prirodnom smrću, a prema drugom ubijen je od svog naroda jer ih je protiv njihove volje htio povesti u križarski rat na Istok. U 19. i po-

¹ Papa Grgur VII. 1079. godine je, kao Zvonimirov senior, uputio pismo istarskom grofu Vecelinu i upozorio ga da ne napada Zvonimira, jer će ga inače izopćiti (vidi, CD I, 171).

² Raspravljalo se o tome je li Zvonimir bio samo pripadnik nekoga uglednog hrvatskog roda ili je pripadao dinastiji Trpimirovića, to jest je li bio potomak Svetoslava Suronje (vidi, Šišić 1925, 556-557; Barada 1928-1929, 170-174).

³ U tzv. *Zvonimirovoj zavjernici* stoji da se krunidba održala 1076. godine, četrnaeste indikcije. Međutim, zbog raznih tumačenja navedene četrnaeste indikcije, povjesničari se još i danas vraćaju na pitanje je li Zvonimir okrunjen 1075. ili 1076. godine (vidi, Stipišić 1997, 57-66).

četkom 20. stoljeća moglo se prema stavu glede ovih različitih tumačenja naslutiti političko opredjeljenje autora koji su se bavili tim pitanjem: oni konzervativniji smatrali su da Hrvati nisu mogli ubiti svoga kralja jer se oslonio na papu, dok su liberalniji objašnjavali da je narod ubio Zvonimira jer je služio tuđim političkim ciljevima (*Goldstein* 1995, 430). Ta je polemika trajala čitavo stoljeće i urodila je velikim brojem članaka, rasprava i priloga.

Današnjeg bi čitatelja mogla začuditi količina politizacije ove teme, ali i količina radova koji su se bavili jednim takvim pitanjem, kao što je navodno ubojstvo jednog, doduše vrlo značajnog, hrvatskog kralja iz XI. stoljeća. Naime, postoje mnoge važnije teme iz hrvatskog srednjovjekovlja koje nisu zadobile toliku važnost kao ova u hrvatskoj historiografiji XX. stoljeća. Međutim, iako se spor o načinu smrti kralja Zvonimira provlači i do danas, ipak je prevladalo mišljenje da je on umro prirodnom smrću, dok je priča o njegovu ubojstvu samo legenda (*Goldstein* 1984, 35-52; *Budak* 1994, 115; *Goldstein* 1995, 430-434).

Ovaj će rad dati pregled činjenica vezanih za problem Zvonimirove smrti: od povijesnih i povijesno-literarnih izvora u kojima se on spominje, a koji se mogu upotrijebiti u istraživanju načina njegove smrti, raznih interpretacija koje su ti isti izvori doživljavali u historiografiji te ponuditi moguće razloge i okolnosti nastanka legende o nasilnoj smrti.

2. Izvori o smrti kralja Zvonimira

Cijela rasprava oko prirode Zvonimirove smrti proistekla je upravo iz kontradiktornosti izvora koji o tom događaju govore. Naime, kao i za ostale događaje hrvatskog srednjovjekovlja, ni za ovaj ne posjedujemo suvremene izvore. Vijest o smrti kralja Zvonimira crpimo iz kasnijih prijepisa nekih dokumenata i kronika, nastalih par stoljeća kasnije. Za neke dokumente ne postoji suglasje ni kada su točno nastali, ni jesu li uopće vjerodostojni. Međutim i takvi nam dokumenti nešto govore ako ne o događaju koji opisuju, onda barem o vremenu kada su nastali. Zato se nijedan izvor o Zvonimirovoj smrti ne bi smio jednostavno odbaciti. Postoji ukupno dvanaest različitih izvora koji se mogu razmatrati kada govorimo o smrti kralja Zvonimira. Iako neki niti ne govore izričito o kraljevoj smrti, iz njih se može iščitati kakva je ona bila. Izvori se jednostavno mogu podijeliti u dvije grupe: na one koji govore o prirodnoj smrti te na one koji govore o ubojstvu.

2.1. Izvori za prirodnu smrt kralja Zvonimira

Isprava kralja Stjepana II.

Da bi se uopće moglo govoriti o Zvonimirovoj smrti, treba najprije utvrditi godinu kada se to i dogodilo. Zadnja isprava koja je izdana još za njegova života

datirana je 8. listopada 1087. godine, kada kralj potvrđuje povlastice samostanu benediktinki sv. Marije u Zadru (*Documenta* 1877, 145). Sljedeći izvor, koji spominje Zvonimira, isprava je koju je 8. rujna 1089. izdao u Šibeniku njegov nasljednik Stjepan II. (*Šišić* 1905, 1-3). U njoj on potvrđuje splitskom samostanu redovnica „sv. Benedikta posjed Pusticu u Lažanima“.

Onaj dio koji se odnosi na Zvonimirovu smrt glasi: „...*Stoga je između ostalih (došla) pred nas majka i upraviteljica redovnica splitskog samostana, tj. (samostana) sv. Benedikta s nekim svojim sestrama donijevši sa sobom neku ispravu koju joj je dao nedavno preminuli kralj Zvonimir u korist njezina samostana i to za kraljevski posjed koji je u mjestu koje se zove Lažani...*“ (*N. Klaić* 1972, 70).

Dakle, Zvonimir je umro negdje između 8. listopada 1087. i 8. rujna 1089. kada se spominje „*a nuper rege defuncto Suinimiro*“ – dakle, nedavno preminuli kralj Zvonimir (*Documenta* 1877, 148). Šišić stavlja kraljevu smrt u prvu polovicu 1089. godine, dok je Barada to korigirao u 1087. godinu (*Šišić* 1905, 5; *Morović* 1960, 836). Zbog izraza „*nuper defuncto*“, što je isto kao i „*mortuo*“, očito je da je Zvonimir umro prirodnom smrću.

Treba istaknuti da je ta isprava po svemu sudeći falsifikat (*Novak* 1924, 547-571; *N. Klaić* 1969, 199-219; *Ista* 1971, 5 i 489-90). Međutim, njezin diplomatski sastav, iako krnj, odgovara ispravama iz doba narodnih vladara u svim dijelovima i formulama, te nema tragova diplomatske prakse XII. stoljeća, osobito ne one ugarsko-hrvatske kancelarije. Također, ta je isprava najvjerojatnije načinjena prema pismenoj tradiciji te se išlo za tim da se prikaže kao izvorna, u vrijeme kada je original bio potreban kao dokazna snaga pravnog čina. Prema tome, Stjepanova je isprava samo formalni falsifikat. Njezin sadržaj, koji ni s povijesnog stanovišta ne donosi izraze koji bi se mogli dokazati kao neodgovarajući, jest vjerodostojan i može služiti kao pouzdani povijesni izvor (*Tanodi* 1965, 96-97). Tako Stjepanova isprava ne gubi na svojoj važnosti kao izvor za prirodnu smrt kralja Zvonimira. Ona je još uvijek kronološki najbliža samom vremenu kraljeve smrti. Nadalje, iako je ovo falsifikat, falsifikator je zasigurno bio upoznat s time kako je kralj Zvonimir preminuo. Također, sve kasnije legende o ubojstvu spominju Zvonimira kao posljednjega hrvatskog kralja, a falsifikator za donatora isprave stavlja njegova nasljednika Stjepana II. (*N. Klaić* 1963, 237-238). Dakle, može se zaključiti da pisac Stjepanove isprave nije znao ni za kakvu nasilnu smrt jer, da se ubojstvo doista dogodilo, bilo bi na neki način spomenuto s obzirom da je u kasnijim legendama opisano kao izuzetno nasilno.

Bašćanska ploča

Kada se govori o izvorima iz razdoblja kralja Zvonimira, nemoguće je izostaviti Bašćansku ploču. Ona je neprocjenjiv spomenik hrvatske pismenosti i kulture. Na njoj je uklesan zapis da je kralj Zvonimir svojedobno darovao ledinu Samostanu

sv. Lucije u Baškoj na otoku Krku (*Budak* 1994, 213). Taj dio teksta glasi: „*Ja opat Držiha pisah ovo ledini koju je dao Zvonimir kralj hrvatski u svoje dane sv. Luciji i sv. ... mi(?) župan Desimir Krbave, Martinac, Luke (župan) Pribineg s poslanikom Vinodola Jakovom na otoku. Ako tko to poreče neka ga prokune Bog i dvanaest apostola i četiri evanđelista i sv. Lucija. Amen. Tko ovdje sada živi neka moli za njih Boga*“ (*N. Klaić* 1972, 405).

O dataciji same ploče bilo je mnogo prijedloga, ali je već ustaljeno da je se datira oko 1100. godine. Međutim, nije sporno da opat Držiha daje uklesati natpis o Zvonimirovu darivanju nakon što je kralj umro, jer se spominje da je dao zemlju „*v dni svoje*“ (*N. Klaić* 1971, 404; *Goldstein* 1995, 416). Tu se također ne spominje ništa o Zvonimirovu ubojstvu, a Držiha bi ne tako davnu nasilnu smrt dobrotvora svog samostana vjerojatno spomenuo, a možda i prokleo ubojice kralja-dobrotvora.

Isprave iz XII. stoljeća

Tijekom XII. stoljeća nailazimo na spomen imena kralja Zvonimira u šest isprava. Prva je iz 1166. gdje hrvatsko-ugarski kralj Stjepan potvrđuje Samostanu sv. Ivana kod Biograda darovanje Rogova, Vrbice i Kamenjanâ kako su mu ih darovali hrvatski kraljevi Krešimir i Zvonimir (*CD II*, 106). Isto čine i kralj Bela III. 1188, herceg Andrija 1198. i kralj Emerik 1200. (*CD II*, 225, 293, 358). Postoji i dokument iz 1187. u kojem izvjesni Petrača Negomir svjedoči da je hrvatski kralj Zvonimir neko svoje zemljište darovao svom „*magistru*“, pradjedu Šestaka (*CD II*, 211). Zvonimir se također spominje u ispravi splitskog kneza Grubeše iz 1188. (*CD II*, 221). Ove isprave dokazuju da je u XII. stoljeću Zvonimir bio u živoj uspomeni, dok o načinu njegove smrti, bilo nasilne, bilo nenasilne, nema ni riječi.

Historia Salonitana Tome Arhiđakona

U 17. poglavlju svojeg djela „*Historia Salonitana*“ Toma Arhiđakon kaže: „*U to je vrijeme preminuo kralj Zvonimir ne ostavivši svoga potomka kao nasljednika. Budući da se ugasio sav rod kraljevske krvi, u hrvatskom kraljevstvu nije više bilo nikoga tko bi po nasljednom pravu trebao preuzeti prijestolje*“ (*Toma* 2003, 85). Toma za Zvonimirovu smrt koristi izraz „*mortis debitum soluit*“, dakle, „*platio je dug smrti*“. To je kršćanski izraz, a temelji se na izreci iz Biblije: „*Statutum est hominibus semel mori*“ (Heb 9,27). Dakle, i Zvonimir je morao umrijeti, jer je to prirodno svakom čovjeku. Taj izraz isključuje nasilnu smrt. Naime, on je sinonim za prirodnu smrt (*Toma* 2003, 84; *Jadrijević* 1967, 3). Postoji još šest slučajeva kod Tome Arhiđakona kada se koristi taj isti izraz i uvijek u smislu prirodne smrti. Također dva puta ističe da je Zvonimir „*ultimus rex Croatorum*“ i ne navodi ništa posebno o njegovoj smrti (*N. Klaić* 1963, 239-240). Poznato je da Toma nije

gajio simpatije prema Hrvatima (*Matijević-Sokol* 2002, 34), pa da je istina da su Hrvati ubili Zvonimira koji je, uzgred rečeno, bio naklonjen splitskoj crkvi,⁴ on to sigurno ne bi zaboravio spomenuti.

Chronicon pictum Vindobonense

Zvonimirova se smrt spominje i u ovoj ugarskoj kronici iz 1358. godine. Naziva se „bečkom“, jer se nalazila u Bečkoj dvorskoj kancelariji, a ukrašena je sa 142 minijature. Evo kako glasi vijest o Zvonimiru: „*On je (Ladislav) prvi Dalmaciju i Hrvatsku svojoj državi vječnim pravom podložio. Kad je naime umro kralj Zolomer (= Zvonimir) ne ostavivši djece, žena njegova, sestra kralja Ladislava, gonjena mnogim nepravdama od dušmana svoga muža, zamoli u ime Isusa Hrista pomoći od svoga brata kralja Ladislava. Njezine je nepravde kralj ljuto odmazdio i povratio joj čitavu Hrvatsku i Dalmaciju, koju je kasnije kroz spomenutu kraljicu svojoj državi podložio. To pak kralj nije učinio od pohlepe, nego što je sebi baštinu prisvajao po kraljevskom pravu. Kralj Zvonimir naime bijaše njemu u prvom stepenu rođak, a baštinika nije imao*“ (*Jadrijević* 1967, 3).

Ni ovaj izvor ne govori o kraljevu ubojstvu. Autor jednostavno konstatira da je kralj umro, iako bi činjenica o ubojstvu još dodatno osnažila Ladislavov pohod na Hrvatsku i kasniju ugarsku vlast nad tim prostorom. On govori samo o mnogim nepravdama koje su prema kraljici učinili dušmani njezina muža. Da je među tim nepravdama bilo i kraljevo ubojstvo, ono bi zasigurno bilo spomenuto.

Ovu vijest je doslovce preuzela i „Budimska kronika“ iz 1473. godine, a iz nje je priča došla do „Chronicon Hungarorum“ Jánosa Thuróczyja, također iz XV. stoljeća, a javlja se, s nekim promjenama, i u djelu Antonia Bonfinija „*Rerum Ungaricum decades*“, koje je nastalo na prijelazu XV. i XVI. stoljeća (*Ređep* 1987, 86).

Parnica za Karin

Parnica za Karin uobičajeni je naziv za ispravu koju je 28. studenog 1360. izdao kralj Ludovik (*CD XIII*, 69-71). On u njoj potvrđuje, po želji svoje majke Elizabete, plemićima Lapčanima zemlju Karin, kao plemenštinu. Naime, kako se u ispravi spominje, taj je posjed dobio na dar njihov predak Viniha od hrvatskog kralja Zvonimira (Çuanimerius) prigodom vjenčanja s njegovom kćerkom Klaudom. Ovaj dokument također ništa ne govori o Zvonimirovoj nasilnoj smrti. Izgleda da je za te ljude Zvonimir bio samo „dominus rex“, a o kojem su po tradiciji znali samo toliko da je imao kćer koja se udala za jednog njihova pretka (*N. Klaić* 1963, 240).

⁴ U 16. poglavlju Toma donosi podatak da je kralj Zvonimir na pokrajinskom sinodu u Ninu na zahtjev nadbiskupa Lovre vratio Splitskoj nadbiskupiji Crkvu svetog Stjepana i Crkvu svete Marije u Solinu sa svim dobrima (*Toma* 2003, 81).

2.2. Izvori za nasilnu smrt kralja Zvonimira

Dodatak „hrvatskoj redakciji“ Ljetopisa popa Dukljanina

Ljetopis popa Dukljanina ili Barski rodoslov djelo je nepoznatog barskog svećenika iz druge polovice XII. stoljeća. Prije početka XVI. stoljeća, prva 23 poglavlja latinske redakcije prevedeno je na hrvatski jezik.⁵ Pritom je nepoznati prevoditelj dodao legendu o nasilnoj smrti kralja Zvonimira. Tekst HR LJPD početkom je XVI. stoljeća pronašao splitski plemić Dominik Papalić. Na njegov je nagovor Marko Marulić preveo tekst na latinski jezik 1510. i taj je prijevod dao tiskati Ivan Lučić. Hrvatski izvornik nije sačuvan, već samo njegov prijepis koji je 1546. učinio Jeronim Kaletić (*Jadrijević* 1967, 5).

Legenda započinje opisom vladanja kralja Zvonimira: „I za dobroga kralja Zvonimira biše vesela sva zemlja, jere biše puna i urešena svakoga dobra, i gradovi puni srebra i zlata. I ne bojaše se ubogi da ga izji jaki ni sluga da mu učini nepravo gospodin“. Nadalje se govori kako su rimski car i papa poslali pismo Zvonimiru u kojem ga mole da sazove skupštinu i zamoli narod da krene u križarski rat za oslobađanje Kristova groba i drugih svetih mjesta. On to i učini te sazove narodnu skupštinu „u petih crikvah u Kosovi“. Međutim, Hrvati, ne dopustivši mu da dokraja pročita pismo, „...nere kako psi na vuke lajući kada idu, tako oni na dobroga kralja Zvonimira, komu ne daše ni progovoriti, nere s bukom i oružjem počеше sići na njega i tilo njegovo raniti i krv prolivati svoga dobroga kralja i gospodina, koji ležeći u krvi izranjen velicim bolizni prokle tada nevirne Hrvate i ostatak njih bogom i svetimi njegovimi, i sobom, i nedostojnom smrti njegovom, i da bi veće Hrvati nigdar ne imali gospodina od svoga jazika, nego vazda tuju jaziku podložni bili“. U sljedećem poglavlju opisuje se kako je ugarski kralj Bela I. poveo vojsku na Hrvate da osveti Zvonimirovo ubojstvo, osvojio njihovu državu: „I imiše kralja Belu za gospodina, jer svoga bihu ubili prez krivine. I po rečenome kralju ugarskomu Hrvati biše podloženi od volje u nevolju; i od slobodnih u rabotu obrati“ (LJPD, 66-68).

Po svemu sudeći, ova dopisana priča o Zvonimirovu ubojstvu nije originalna tvorevina autora HR LJPD. Naime, u tom se dijelu teksta daju zamijetiti tragovi prevodilačkog posla, ali i samostalne gramatičke konstrukcije (*Ančić* 1997, 275). Opstojanje priče pak neovisno o HR LJPD svjedoči i pojava tog motiva u ostalim

⁵ Grgec smatra da je HR LJPD nastala najkasnije do sredine XIV. stoljeća (vidi, *Grgec* 1941, 11). Šišić je smatrao da je prijevod nastao u XIV. stoljeću (vidi, *Šišić* 1905, 10). Radojčić ga pak datira u XV. stoljeće (vidi, *Radojčić* 1936, 57). Nada Klaić smatra da bi se, zbog slike društvenih i političkih odnosa u posljednjim poglavljima HR LJPD, njezin nastanak mogao staviti u XV. stoljeće (vidi, *N. Klaić* 1971, 22). Jagić i Crnčić, jezičnom analizom rukopisa prema obliku pojedinih riječi i novim izrazima, stavljaju nastanak HR LJPD u XV. ili čak početak XVI. stoljeća (vidi, *LJPD*, 17). Peričić pak smatra da je HR LJPD nastala već krajem XII. stoljeća (vidi, *Kolumbić* 1997, 220).

izvorima o kojima će u nastavku biti više riječi. Iako je moguće da HR LJPD i nije najstariji izvještaj o nasilnoj smrti kralja Zvonimira, ona je najopširnija i najvjerodostojnija, jer je priča zapisana na teritoriju na kojem je legenda i nastala, i na kojem se, tobože, događaj i zbio (*Goldstein* 1984, 37).

Ugarsko-poljska kronika

U ovom djelu također pronalazimo motiv ubojstva hrvatskog kralja. Kriička historiografija Ugarsko-poljsku kroniku odbacuje zbog toga što se ne zna točno vrijeme kada je nastala, ni tko je njezin autor (*N. Klaić* 1971, 48).⁶ Međutim, nije za odbaciti pretpostavka da je autor, ili više njih, imao uvid u naše kroničarske sastavke (*Ančić* 1997, 276).

Kao izvor za hrvatsku povijest obično se citira treće poglavlje „O pobjedi kralja Atila“ u kojem se nalaze elementi legende o ubojstvu kralja Zvonimira. Tamo stoji da se Krist obratio Akvili (= Atili) te mu zapovjedio da odustane od osvajanja Rima i da „osveti mog izabranog kralja Kazimira, koji je kraljevima Slavonije i Hrvatske za života vjerno služio svim žarom srca i duše, (osveti se) onima, koji su ga izdajom sramotno ubili. Oni su naime rekli: nikada ne će biti kralj nad nama, nego ćemo mi sami vladati“. Akvila ga je poslušao, prešao Alpe i spustio se na granicu „Hrvatske i Slavonije između rijeka Save i Drave. Dođoše mu ondje u susret prvaci Hrvatske i Slavonije, urediše bojne redove, a odsijevalo je sunce na zlatnim štitovima i sjala su brda, i vodili su veliku bitku osam dana, ali ih je Bog predao u ruke kralja Akvile zbog njihova kralja Kazimira, kojega su izdali i sramotno ubili: poubijani su Slaveni i Hrvati, neki pobjegoše, a drugi su odvedeni u zarobljeništvo“. Tako je osvetio Kazimirovu smrt i nakon toga se odlučio naseliti u Slavoniji i uzeti neku Hrvaticu za ženu (*N. Klaić* 1972, 73; *Ista* 1971, 48-49).

Ugarsko-poljska kronika miješa različite pripovjedne izvore oko jedne činjenice – pogibije posljednjega hrvatskog kralja. Kako mu kroničar, vjerojatno redovnik iz Male Poljske, nije znao ime, upotrijebio je poljsko vladarsko ime Kazimir. Tu se također može vidjeti da je osvajanje Hrvatske od ugarskog kralja prikazano kao Božja osveta za ubojstvo kralja Kazimira-Zvonimira.⁷ Time se opravdava ugarska vlast na hrvatskom prostoru.

Historia Salonitana maior

Kao i djelo popa Dukljanina, i djelo je Tome Arhiđakona tijekom vremena slobodno prerađeno. Tako je, vjerojatno početkom XVI. stoljeća, nepoznati autor, možda

⁶ Radojčić smatra da je djelo nastalo vjerojatno polovicom XIV. stoljeća (vidi, *Radojčić* 1936, 49-51). Šišić pak donosi podatak da je to djelo nastalo oko 1200. godine (vidi, *Šišić* 1905, 12).

⁷ Jadrijević kralja Kazimira izjednačava s hrvatskim kraljem Miroslavom iz polovice X. stoljeća (*Jadrijević* 1967, 4-5).

neki splitski svećenik, doradio Tomino djelo, unoseći u njega izvorni materijal ali i izbacivši sve što ne služi njegovoj svrsi. Također je dodao i legendu o nasilnoj Zvonimirovoj smrti (N. Klaić 1971, 26):⁸

„U to vrijeme (1100. – op. D.N.) Zvonimir, kralj Hrvata, kojega su Ugri nazivali Zolomer, zapovijedi i odredi, da se svi plemići i vitezovi, (kao) i ratovanju vješti muževi njegova kraljevstva, sakupe u mjestu ilirskim jezikom nazvanu Kosovo, gdje je, kaže se, mjesto Pet crkava, i ondje dade pročitati pisma papinskog dvora i carska, u kojima među ostalim bijaše i ovo: Zapovijedamo i nalažemo tebi, kralju Suonemiriju, i zaklinjemo te osim toga, da ti, zajedno sa svojom vojskom, da bi se oslobodio grob slavnoga Krista, prijeđeš preko mora itd. I odmah tako uznemireni i raspaljeni bijesom i srdžbom, jer su mislili, da će se to dogoditi privolom kralja, navališe na samog kralja i ubiše (ga). A taj je kralj već bio proživio u svojem kraljevstvu Hrvatske 35 godina vrlo sveto i bez nasljednika. Bio je doduše oženjen kćerkom kralja Bele Prvoga, i taj je Suonemir bio zadnji u kraljevstvu Hrvatske. I tako poslije njega Hrvati nikada nisu imali kralja. Budući da se to tako svršilo, Suonemirova žena, kćerka kralja Bele, osjećajući, da je ugrožena od ubojica i zbog smrti svoga muža, pozove svoga brata Vladislava, kralja Ugarske, da se osveti spomenutim ubojicama njezina muža. Tada kralj Vlandislav, bez ikakva zadržavanja, sakupivši veliku vojsku dođe i osvoji čitavu zemlju od rijeke Drave do planina, koje se zovu „Željezne“. Poslije toga prijeđe planine i stade osvajati utvrde i kasta, proljevajući mnogo krvi u znak osvete za svoga rođaka. I tako, zadobivši kraljevstvo Hrvata, predade ga svojoj sestri, ženi pokojnog Suonemirija, jer je, kako je rečeno, (on) bio posljednji kralj u kraljevstvu Hrvatske, kojemu je za uspomenu i sastavljen niže navedeni epitaf:

*Tko će moći suzdržati narod, da ne uzdiše
kada bude gledao ovaj grob, doista vrijedan oplakivanja?
Jer u ovoj tami počiva svijetla zvijezda
uzvišena podrijetla. Kako li se čudno trne!
Jer njezina se divljačka smrt može s proklinjanjem tumačiti
crnim zločinima pokvarenog naroda.
Bijesni popustiše do krajnosti srcu
i najtežim umorstvom pogubiše kralja
krepke snage, rukom moćnoga
pobožnoga Zvonimira, beskrajno poštenoga.
koji je bio njihov štit protiv dušmanina,
navikao da satire neprijateljska vrata.
Oplakujte, prvaci, već jednom glavara časti,
starci i mladići hrvatske zemlje,*

⁸ Postojalo je i mišljenje da je HSM neka vrsta koncepta ili sakupljene izvorne građe, sastavljena još u XIII. stoljeću, iz koje je Toma sastavio svoju HS, prerađujući ili ispuštajući mnoga mjesta iz koncepta, pa tako i mjesto o nasilnoj Zvonimirovoj smrti (Gunjača 1952, 205-215).

*jer što bijaše prva svečanost kraljevstva
i ujedno čast i slava, sad je propalo“ (N. Klaić 1972, 74).*

Kao što je vidljivo, autor se služi i hrvatskom i ugarskom varijantom. Naime, uzrok smrti je prikazan kao i u HR LJPD, a posljedice kao i u izvorima ugarskog podrijetla. Svemu tome je nadodao i tobožnji Zvonimirov epitaf. On se još od vremena Ivana Lučića smatrao izmišljotinom ili tvorevinom XIV. stoljeća. Naime, on je spjevan u tzv. vaganatskom stihu.⁹ U našim, i u drugim europskim nadgrobnicama, taj se stih ne upotrebljava ni u XI, ni u XII, ni u XIII. stoljeću. Tradicionalno mjerilo za nadgrobne natpise u tom je razdoblju heksametar ili heksametar udružen sa pentametrom.¹⁰ Vaganski stih je na našem području u upotrebi tek od XIV. stoljeća, te je ograničen na područje grada Trogira. Postoje tri takva epitafa koji potječu od istog pjesnika. Ako se jedan od njih, epitaf Mladena III. Šubića (umro 1. ožujka 1348), uspoređi sa Zvonimirovim epitafom, uviđamo da između njih postoje velike stilske i frazeološkijske sličnosti. Dakle, postoji velika vjerojatnost da oba potječu od istog pjesnika te da su nastali i u isto vrijeme – sredinom XIV. stoljeća (Grgec 1941, 8-11). Tako ni sama „Historia Salonitana maior“ ne može biti starija od tog vremena.

Anonimna splitska kronika

Ova je kronika pronađena u arhivu trogirke obitelji Fanfogna-Garagnin, a prvi ju je objavio Hrvoje Morović. Njezin dio bio je poznat i Šišiću. Sam tekst je ispisan u tipičnoj humanističkoj kurzivi konca XVI. i početka XVII. stoljeća. Morović je njen postanak, na temelju njene barbarske latinštine, te nekih izraza i oblika riječi, stavio u XIV. stoljeće i u splitsku sredinu. Gunjača je smatrao da je kronika i mlađa od XIV. stoljeća (Morović 1960, 830-831; Gunjača 1961, 161).

Morović nije, zbog toga što u tekstu nedostaju neke riječi, donio točan prijevod, već prepričani sadržaj: „U doba kralja Zvonimira bila je godine 1092. na 1. marta vojna na Saracene, u kojoj su sudjelovali francuski kralj i Andrija ugarski koji je poslao poslanike Zvonimiru, pozivajući ga da sudjeluje u toj vojni. On je to obećao, sazvaio veliki skup na polje zvano Petrovo Polje i obznanio Hrvatima da se spremaju za tri mjeseca na vojnu. Međutim, oni se stanu izgovarati pomanjkanjem novca i nevještinom putovanja morem. Kralj ih zatim pozove da pođu kopnom zajedno s ugarskim kraljem. Tada neki Slaveni rasrđeni napadnu na svog kralja

⁹ Vaganatski stih počeo se javljati vjerojatno polovicom XI. stoljeća, a svakako ga je poznavao već Abelard (1079-1142). Svaki stih se raščlanjuje u dva dijela, od kojih prvi dio ima 7, a drugi 6 slogova. Taj trinaesterac su poznatim učinili u XII. i XIII. stoljeću *clerici vagantes* (klerici lutaoci) te je po njima i dobio ime (vidi, Grgec 1941, 5).

¹⁰ Takvi se epitafi nalaze na grobovima splitskih nadbiskupa Lovre (umro 1100) i Krescencija (umro 1112), Vekeneg, opatice zadarskog Samostana sv. Marije (umrla 1111) te na grobu Tome Arhidakona (umro 1268) (vidi, Grgec 1941, 7-8).

Zvonimira i pobjegnu ostavivši ga polumrtva. Zvonimir pozove notara Simona i dade pred kninskim biskupom i drugima napisati oporuku. Između ostalog povjeri svoje dvije kćeri (plemiću) Snazach, a hrvatsko kraljevstvo podvrgne pod Ugarsku, prihvativši ugarskog kralja kao sina da bi se osvetio Hrvatima. Pokopan je u manastiru sv. Marije u gradu Bribiru koji pripada episkopatu sv. Marije“ (Morović 1960, 835).

Cijela kronika i njezine pojedinosti – primjerice, kraljeva oporuka ili zajednički križarski pohod francuskog i ugarskog kralja – sumnjive su i ne izlaze iz okvira legendarnih izvora o Zvonimirovu ubojstvu.

Chronicon breve Regni Croatiae

Ova Kratka kronika hrvatskog kraljevstva djelo je franjevca Ivana Tomašića. Budući da je posljednji unos za 1561. godinu, pretpostavlja se da je djelo napisano te godine ili ubrzo nakon toga.

Evo kako kod Tomašića glasi vijest o Zvonimirovu ubojstvu: „1057. Godine gospodnje tisuću pedeset sedme. Za vrijeme svetog kralja Ladislava, sina Bele Prvog, taj se uz pristanak svih podanika uz naklonost božanske blagosti okruni. Iste je godine umro kralj Zorobel, posljednji (kralj) Hrvatske, Dalmacije i Slavonije: kralj Zorobel bijaše naime veoma hrabar čovjek, vješt oružju, vrlo pobožan i zatočenik kršćanske vjere, htio je i želio osloboditi Kristov grob, koji bijaše zauzeo Soldan. Stoga je pod vjernost naložio svim podanicima, da svaki dođe pod oružjem na Petrovo polje. Kad su se Slovinci, zbog žena i djece, suprotstavili zapovijedima i naredbama kralja, govorili su: ‘Što radi taj kralj: nikad više nećemo vidjeti djecu, žene i svoju domovinu; zašto nas nagovara da prijedemo preko mora’. Tada oni prevrtljivi Slovinci nagovore kraljevog tajnika, da ga ubije, i drugog, peharnika, koji se zvao Tadija Slovinac; i ova su dvojica ušla noću, dana 20. travnja, pod kraljev šator, ubili ga na gore rečenom polju, kod crkve sv. Cecilije, a (kralj), prije nego je umro, sazavši sve podanike, pred svima je progovorio ove riječi: O vjerni i braćo, moji Hrvati i Dalmatinci, iz dubine srca žalim što ste mi bili braća i veoma vjerne sluge, bit ću vaš posljednji kralj jer ćete odsad uvijek biti podložni tuđim kraljevima i vladarima’. Govoreći to, izdahne, a pokopan je u Kaptolu kninskom, u crkvi sv. Bartolomeja, pred velikim oltarom: O nesretna Hrvatska, koja si ti takvog i tako velikog kralja izgubila; i mnoge su ga godine poslije toga oplakivale Hrvatska i Dalmacija. Imao je za ženu sestru svetog Vladislava, ugarskog kralja. Budući da je Zorobel umro bez djece, kralj je Ladislav zauzeo ponajprije kraljevstvo Hrvatske i podložio pod svoju vlast sve do dana današnjega“ (N. Klaić 1972, 75).

Kako je Tomašić s područja srednjovjekovne Hrvatske, on, za razliku od drugih izvora, ne optužuje Hrvate za Zvonimirovo ubojstvo, nego „prevrtljive Slovince“, a žali vjerne Hrvate i Dalmatince što više neće imati domaće vladare. On jedini

i imenuje kraljeve ubojice – njegova tajnika i peharnika Tadiju Slovinca. Oblik imena koji koristi za Zvonimira – Zorobel, upućuje na to da je pri sastavljanju svoga djela koristio neke ugarske izvore, među ostalim vjerojatno i Budimsku kroniku (Šišić 1905, 24-25; N. Klaić 1971, 488).

Catalogus duces et regum Dalmatie et Croatiae

Kao i „Anonimna splitska kronika“, i ovaj je izvor pronađen u trogirskom arhivu Fanfogna-Garagnin. Taj je katalog prepun fantastičnih konstrukcija i nije pouzdan povijesni izvor. Međutim, tu se može vidjeti kompilatorov pokušaj usklađivanja legende i povijesne istine. Evo kako se spominje Zvonimir:

„XXVII. Zvonimir Prvi, koji [se zvaše] i Dmtar, od karinskog župana učinjen kraljem [i] uz dopuštenje Grgura VII. u Saloni okrunjen vrlo svečanim obredom 1076. i učinio je svoje kraljevstvo vazalom Svetog Petra. Supruga Lepa ili Jelena, sestra Svetog Ladislava, kći po imenu, ili mani, Klauda [šepava – op. prev.], supruga Vinihe iz plemenite obitelji Lapčana. Preminuo 1087.

XXVIII. Zvonimir II., drugačije Stjepan također II., sin Trebelijev, uz pristanak najplemenitijih držao je vlast. Godine 1096. poslao je iz župe krbavske čete u sveti rat, sam [ih] je namjeravao slijediti, da nije poginuo ubijen od Hrvata varkom kod Knina, ovjenčan mučeništvom.

Poslije ovoga, kao što je sveti kralj prorekao, Hrvatima su vladali Ugri, a Bosanci i također Neretljani pokoravahu se vlastitom knezu.“ (prema Šišić 1914, 92-93 preveo Mislav Gregl).

Vidi se da je kompilator pokušao dovesti u red Zvonimirovu smrt, prvi križarski pohod, pogibiju posljednjeg hrvatskog kralja i preuzimanje hrvatske krune od strane ugarskog kralja. Ovo je inače jedini izvor koji je na takav način pokušao spojiti jednu legendarnu i jednu stvarnu smrt dvaju hrvatskih vladara (N. Klaić 1962, 279-280).

3. Hrvatska historiografija o smrti kralja Zvonimira

Smrt kralja Zvonimira od samih je početaka hrvatske historiografije bila zastupljena u djelima povjesničara. Od tada pa sve do danas neprestano je rasla količina tekstova koji se bave prirodom kraljeve smrti, bilo da se ona bave hrvatskim srednjovjekovljem općenito ili baš samim problemom kraljeve smrti.

Što se tiče historiografa renesanse i ranog baroka, oni su se pri sastavljanju svojih djela mahom koristili HR LJPĐ, jednostavno je prepisujući. Tako je, primjerice, Ludovik Crijević-Tuberon preuzeo i priču o nasilnoj Zvonimirovoj smrti. Prvi koji nije prihvatio Tuberonovo stajalište o nasilnoj smrti bio je Ivan Tomko Mrnavić, a njemu se pridružuje i Juraj Ratkaj. Naime, on citira odlomak o Zvonimirovu

ubojstvu prema Tuberonovu djelu i odmah ga pobija. I Ivan Lučić je smatrao da vijest o nasilnoj smrti nije istinita. On nije prihvatio izvještaj HR LJPD, a tekst u „*Historia Salonitana maior*“ nije smatrao autentičnim (*Rattkaj* 2001, 155-156; *Kurelac* 1997, 305-308).

Historiografija XIX. stoljeća odbacuje vijest o Zvonimirovu ubojstvu, smatrajući je legendom nastalom u XIV. stoljeću. Šutnja suvremenih izvora o tako eklatantnom događaju kao što je ubojstvo kralja dala je tezi o prirodnoj smrti snagu uvjerljivosti te su joj se priklonili veliki povjesničari toga doba – Franjo Rački, Matija Mesić, Vjekoslav Klaić, Ivan Tkalčić, Tadija Smičiklas i drugi (*Mesić* 1877, 29; *Vj. Klaić* 1/1975, 143-144; *Košćak* 1997, 224).

Tom se stavu nije nitko suprotstavio sve do 1905. godine kada Ferdo Šišić objavljuje raspravu „O smrti kralja Zvonimira“. On je smatrao da izvore o ubojstvu ne treba olako odbaciti. Argument da nije moglo biti križarskog rata u vrijeme Zvonimirove smrti pobijao je tobožnjim pismom koje je bizantski car Aleksije I. Komnen, ugrožen od Pečenega i Seldžuka, uputio grofu Robertu Flandrijskom, moleći za vojnu pomoć, a sve to uz podršku pape Urbana II. Dakle, to bi bilo u skladu s izvorima o nasilnoj smrti, samo što se ne bi radilo o križarskom ratu nego o pomoći caru Aleksiju I. Takav stav iznosi i u svojoj „Povijesti Hrvata u vrijeme narodnih vladara“. Stav o nasilnoj Zvonimirovoj smrti iznosili su i Viktor Novak te Marko Kostrenčić (*Šišić* 1905, 19-23; *Košćak* 1997, 225; *Kostrenčić* 1956, 143).

Stjepan Gunjača također je bio pristalica teorije o ubojstvu kralja Zvonimira. On je svoju tezu potkrepljivao arheološkim nalazima. Naime, on je tvrdio da se današnje Kosovo polje kraj Knina zvalo Petrovo polje, kako bilježe „Anonimna splitska kronika“ i Ivan Tomašić. Na tom se području nalazilo selo Kosovo, a u njemu je u XI. stoljeću postojalo pet crkava i od svih pet su sačuvani temelji. Tako dobivamo lokalitet „u petih crkvah u Kosovi“ iz HR LJPD. Jedna od tih crkava je trobrodna bazilika u starohrvatskom crkvenom slogu i stajala je na zaravanku koji se danas zove Stupovi. Prema obližnjem lokalitetu Cecela, Gunjača je pretpostavio da je to Crkva sv. Cecilije, pored koje je, prema Tomašiću, ubijen Zvonimir (*Gunjača* 1952, 286-297).

Također se služio reinterpetacijom povijesnih izvora da potkrijepi svoju teoriju. Tako je djelo „*Historia salonitana maior*“ prikazao je kao koncept Tome Arhiđakona te ga na taj način pokušao učiniti starijim, a ispravu kralja Stjepana II. proglasio je falsifikatom (*Košćak* 1997, 225-226).

Prvi koji je ponovo počeo govoriti o prirodnoj smrti kralja Zvonimira bio je Nikola Radojčić. On je u raspravi „Legenda o smrti hrvatskoga kralja Dimitrija Zvonimira“ iz 1936. godine pobio izvore o nasilnoj kraljevoj smrti (*Radojčić* 1936, 1-85). Nakon Drugoga svjetskog rata ponovno je počelo prevladavati mišljenje o prirodnoj smrti. Tako su pisali Bogo Grafenauer, Jaroslav Šidak, Lovre Katić, Petar Karlić te Ante Jadrijević koji je postanak legende o smrti kralja Zvonimira

pokušao objasniti stvarnim ubojstvom kralja Miroslava kojeg je u X. stoljeću ubio ban Pribina (*Košćak* 1997, 226-227, *Jadrijević* 1967, 1-14). Ipak, Nada Klaić najviše se bavila tim problemom, i to u dvije rasprave: „O legendarnoj smrti kralja Zvonimira“ i „Problem Zvonimirove smrti u novijoj literaturi“. Konačno je mišljenje iznijela u svojoj „Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku“. Ona smatra da sve do XIV. stoljeća među Hrvatima nije ništa bilo poznato o Zvonimirovoj nasilnoj smrti te da je legenda nastala u dalmatinskim gradovima. Naime, između komunalnih društava na obali i hrvatskog zaleđa postojalo je dugotrajno neprijateljstvo i nerazumijevanje. Također je odbacila mogućnost dokazivanja nasilne smrti arheološkim pronalascima kod Knina (*N. Klaić* 1971, 488-489). Stav o prirodnoj Zvonimirovoj smrti prevladava i danas (*Goldstein* 1984, 35-52; *Budak* 1994, 115; *Goldstein* 1995, 430-434). Zanimljivo je napomenuti da je Vladimir Koščak iznio tezu da je Zvonimir umro od posljedica ranjavanja na saboru te da iz tog razloga suvremeni izvori na spominju nasilnu prirodu kraljeve smrti (*Košćak* 1997, 227).

4. Nastanak legende o Zvonimirovoj smrti

Kako u današnje vrijeme prevladava mišljenje da je izvještaj o ubojstvu kralja Zvonimira legenda i produkt kasnijeg razdoblja, potrebno je sagledati motive i način njenog nastanka. Zato je najbitnija analiza svih izvora koji govore o ubojstvu te sličnosti i razlike koje postoje među njima. Svi će ti elementi biti od velike pomoći u pronalaženju odgovora na pitanje o nastanku same legende. Ivo Goldstein je u raspravi „Kako, kada i zašto je nastala legenda o nasilnoj smrti kralja Zvonimira?“ njezin nastanak podijelio u tri faze (*Goldstein* 1984, 35-52).

Prvu fazu obilježava postojanje same jezgre legende, to jest motiva za ubojstvo kralja i njegovo povezivanje sa Zvonimirom. Sam motiv ubojstva kralja postoji u mitologijama raznih naroda te se neprestano ponavlja kroz povijest. Tu treba istaknuti da uopće nije važno da li se to ubojstvo doista dogodilo, važno je samo da postoji u svijesti naroda. Hrvati ni tu nisu iznimka. Kao i u ostalim dijelovima srednjovjekovne Europe, ni u Hrvatskoj nije prošlo bez ubojstva vladara. Postoje četiri takva slučaja u vrijeme narodnih vladara. Posavskog je kneza Ljudevita 823. godine ubio ujak kneza Borne, Ljudemisl. U zavjeri je 879. godine ubijen knez Zdeslav. Polovicom X. stoljeća kralja Miroslava ubio je ban Pribina. I naposljetku, posljednji hrvatski kralj Petar pogiba nasilnom smrću 1097. u bitci s ugarskom vojskom (*Budak* 1994, 202, 205-206, 213).

Također, trebalo bi spomenuti i ubojstva dvojice ugarsko-hrvatskih kraljeva – Ladislava IV. Kumanca 1290. te Karla Dračkog 1386. godine. Iako je prvi bio Arpadović a drugi Anžuvinać, moguće je da su i njihova ubojstva podsjetili stvaratelje legende o Zvonimirovoj smrti na ubojstvo jednoga od spomenutih hrvatskih

narodnih vladara. Naime, ono se desilo otprilike kada je i nastala legenda.¹¹ Možda su izumrće jedne dinastije, prijestolne borbe koje su uslijedile nakon toga te dolazak nove, strane, dinastije Anžuvinaca, odnosno Luksemburgovaca, podsjetile na situaciju koja je uslijedila ubrzo nakon što je umro Zvonimir dva stoljeća ranije.

Kako je uopće došlo do povezivanja priče o ubojstvu kralja sa Zvonimirovim imenom? Kao što je rečeno, Hrvati su u svojoj povijesti iskusili nasilne smrti vladara i vjerojatno je da su one ostavile traga u svijesti naroda. Tako se, primjerice, kod naroda u Biskupiji sačuvala predaja o ubojstvu kralja, međutim njegovo ime nije upamćeno (*Budak* 1994, 52, bilj. 1). Tako je moguće da se lik ubijenog kralja u jednom trenutku spojio sa Zvonimirom. Možda je netko znao za pogibiju posljednjega hrvatskog kralja Petra te ga pomiješao sa Zvonimirom koji je bio posljednji veliki hrvatski kralj.

Zanimljivu je pretpostavku iznio i Damir Karbić koji legendu o kralju Zvonimiru stavlja u kontekst političke propagande velikaškog roda Šubića. U prilog svojoj tezi iznosi primjere kao što su: ostaci natpisa iz bivšeg franjevačkog samostana sv. Marije u Bribiru u Crkvi sv. Antuna Opata u Ostrovici te pismo bana Pavla Šubića i njegova brata Jurja papi Bonifaciju VIII. u kojem piše da je Hrvatska od vremena kralja Zvonimira leno Svete Stolice te da u njoj nitko ne može biti kralj ako ga papa ne potvrdi. Također, ističe činjenicu da se u legendi kao mjesto smrti spominje lokalitet blizu Bribira, a kao mjesto ukopa upravo Crkva sv. Marije u Bribiru, dakle područje pod vlašću Šubića. Kao model za legendu korištena je sudbina kneza Mladena III. Šubića. Njegova se nagla smrt od kuge 1348. godine suvremenima mogla učiniti kao rezultat neke više Božje pravde, a Zvonimirova kletva da Hrvati više nikada neće imati vlastite vladare, mogla biti nadahnuta smrću toga moćnog velikaša (*Karbić* 2000, 271-280).

Druga je faza stvaranja legende faza širenja jezgre o ubijenom kralju te njezino ubacivanje u širi povijesni kontekst. Prvo što upada u oči kada se uspoređuju razni izvori koji prenose legendu jest spominjanje križarskog rata. To ne bi trebalo čuditi jer je u srednjem vijeku bilo često vezivanje velikih vladara za križarske ratove (*Rokay* 1997, 242-243). Što se tiče Prvoga križarskog rata koji se htio povezati s legendom, on pada sedam ili osam godina nakon Zvonimirove smrti te je takva konstrukcija nemoguća. Šišić je taj dio pokušao opravdati pričom da je oko 1088. godine postojala neka zajednička akcija pape Urbana II. i bizantskog cara Aleksija I. Komnena s ciljem oslobođenja Kristova groba, te je kao potvrdu za to iznosio neko pismo bizantskog cara upućeno grofu Robertu Flandrijskom u kojem ga moli za pomoć u borbi protiv Seldžuka i Pečenega. Međutim, budući da je dokazano da je to pismo falsifikat, ova je teorija pala u vodu (*Šišić* 1905, 17-22; *N. Klaić* 1962, 274).

¹¹ Treba spomenuti i povezanost Karla Dračkog s hrvatskim prostorima. On je između 1369. i 1376. bio hrvatski herceg, a i kasnije je pri dolasku na prijestolje uživao potporu hrvatskih velikaša.

Za razmatranje motiva križarskog rata treba gledati situaciju u XIV. stoljeću kada je legenda i nastala. Iako je Hrvatska i prije imala doticaja s križarima, tek je od Četvrtog križarskog rata taj kontakt postao direktan. Pohod kralja Andrije II. 1217. godine te ratovi protiv patarena u Bosni, koji su vođeni pod egidom križarstva, još su više širili ideju križarstva. Kralj Ludovik Anžuvinac je 1356. godine primio križ u Zagrebu, a i kasnije je bio upleten u neke planove o križarskom pohodu na Istok.¹² Čak je i bizantski car Ivan V. Paleolog 1366. godine došao do Budima i tamo Ludovika molio za pomoć u borbi protiv Turaka-Osmanlija (*Rokay* 1997, 241, bilj. 3; *Norwich* 1996, 329). Također je poznat i Žigmunov križarski pohod 1396. godine u kojem su sudjelovali i mnogi hrvatski odličnici, plemići i pučani iz Dalmacije, a koji je završio katastrofom kod Nikopola. Nakon toga u Hrvatskoj se govorilo da treba naći drugoga ako je kralj poginuo, a ako je preživio i ostavio državu tako dugo bez vlasti treba pronaći novog vladara. Stanovnici Hrvatske bili su vrlo ogorčeni, razočarani u kralja i u neuspjeh križarske vojske (*Grgin* 1992, 149-150). U takvom bi okruženju trebalo tražiti razljućeni narod iz legende.

Ako nastanak legende stavljamo u XIV. stoljeće, trebalo bi u obzir uzeti i ciparskog kralja Petra I. (1328-1369, vladao od 1359). On je dva puta pohodio Europu s ciljem organiziranja velike križarske vojne. Godine 1365. uspio je izvršiti napad i osvojiti Aleksandriju. Međutim, zbog protivljenja njegovih vojnika, ta pobjeda nije iskorištena za daljnje napredovanje te je grad ubrzo napušten. Usprkos tomu, Petar je u Europi doživio veliku popularnost i slavljenje te je postao simbol uzornog vladara-križara. Četiri godine kasnije, na spavanju su ga ubili njegovi plemići koji su bili nezadovoljni što kralj troši velike svote novaca na svoje križarske planove (*Runciman* 1954, 441-448; *Madden* 1999, 193-194). Možda je i ovaj slučaj slavnog kralja-križara, ubijena od vlastitih ljudi, bio poznat i u našim krajevima te su ti motivi upotrijebljeni u konstruiranju legende o kralju Zvonimiru. Štoviše, on je na svom prvom putovanju Europom 1362. godine doplovio u Veneciju te tamo proveo nekoliko mjeseci, a tamo je boravio i dvije godine kasnije kada se vraćao na Cipar (*Runciman* 1954, 441-443). Ostaje za istražiti da li se možda zaustavio u kojoj dalmatinskoj luci ili je tijekom boravka u Veneciji imao kontakte s našim područjem, čime bi fizička povezanost kralja Petra s ovim prostorima njegovu već ionako opću popularnost kao kralja-križara u našim krajevima učinila još jačom. Daljnja bi pretpostavka bila da je vijest o Petrovu ubojstvu, dakle ubojstvu znanog kralja-križara, poslužila kao poticaj ili jedan od elemenata u stvaranju legende o Zvonimirovu ubojstvu. Naravno, sve to za sada ostaje samo na pretpostavci.

Također, primjetno je spominjanje strane vlasti i vladara tuđeg jezika. Takav stav ocrtava situaciju u Hrvatskoj i Dalmaciji iz sredine XIV. stoljeća. Naime,

¹² Trebalo bi napomenuti da je Ludovik namjeravao voditi križarski rat protiv Srba pravoslavaca u svrhu poboljšanja odnosa s papom, no umjesto na jugoistok, okrenuo se prema Italiji i s vojskom provalio na zapad prema Furlaniji. Radilo se, dakako, o političkom manevriranju tijekom rata s Venecijom (vidi, *Vj. Klaić* 2/1975, 143).

iz izvora saznajemo da stav stanovništva prema ugarskim vladarima iz dinastije Arpadovića nije bio posebno negativan. Oni su živjeli u dalekoj Panonskoj nizini te se nisu previše uplitali u hrvatske i dalmatinske poslove. Međutim, takav se stav ubrzo počinje mijenjati. Kraljevi iz dinastije Anžuvina, Karlo I. Robert i Ludovik I, po prvi su put nakon vladara iz narodne dinastije na tim prostorima uspostavili jaku kraljevsku vlast, skršivši moć gotovo nezavisnih hrvatskih feudala Šubića i Nelipčića i preotevši Mlečanima Dalmaciju nakon Zadarskog mira 1358. godine. Također, za banove su postavljali mađarske plemiće, dakle, „vladare tuđeg jezika“. Bez obzira što je, iz današnje perspektive, jačanje kraljevske vlasti u Dalmaciji imalo za stanovnike nesumnjivo pozitivan ekonomski utjecaj, u tom je trenutku to izgledalo kao nametanje svoje volje, pa je to moglo probuditi i protivljenje. Možda se u takvim okolnostima stvorila predodžba da je za vrijeme narodne dinastije bilo bolje, a da je sve pošlo po zlu kad su na prijestolje došli stranci (Goldstein 1984, 42-43).

U legendi o Zvonimirovu ubojstvu primjetan je i motiv narodne skupštine. Iako je vjerojatno da su se takvi zborovi održavali i ranije, prvi dokumentirani spomen narodnog sabora potječe iz XIII. stoljeća, i to u Slavoniji, te od tada možemo u izvorima pratiti njihov kontinuitet (Goldstein 1995, 409-412). Tako se 1353. godine spominje da je herceg Stjepan sazvao sve plemiće i hrvatski narod na sabor u grad Knin. Održavanje toga i sličnih sabora u Kninu moglo je pridonijeti na uvjerljivosti da je Zvonimir tamo uistinu i ubijen (Vj. Klaić 2/1975, 131; Goldstein 1984, 49).

Treća faza nastanka legende je obilježena dodavanjem pojedinih detalja, ovisno o autoru i vremenu nastanka. Kako su autori legendarnih izvora o smrti kralja Zvonimira mahom bili svećenici, ne začuđuje pojava motiva povijesne krivnje, to jest motiva kazne za počinjene grijehove.¹³ Naime, vlast stranog vladara kazna je Hrvatima za počinjeni grijeh – ubojstvo kralja.

Ivan Tomašić, pak, ne govori o Hrvatima kao ubojicama, jer jednostavno ne može optužiti svoj narod ni za takav zločin kao što je ubojstvo vladara. On zato za ubojstvo optužuje „Slovince“. Možda je on i osjećao svojevrstan antagonizam prema stanovnicima sjeverne Hrvatske koji nisu dovoljno pomogli kada se njegova Hrvatska odupirala osmanskim najezdama. Kada je pisao svoju kroniku, srednjovjekovna je Hrvatska već čvrsto bila u osmanskim rukama, dok se Slavonija još borila protiv Osmanlija.

U HR LJPD prisutan je i motiv židovskog grijeha. Kako na teritoriju današnje Hrvatske do XVI. stoljeća nije živjela neka značajnija židovska populacija, možemo zaključiti da ovakav stav nije potekao iz naroda, već iz crkvenih krugova.

¹³ Takav stav ne postoji u djelima svjetovnih kroničara na našem području, iako je, primjerice, A. Cutheis u svoj opis kuge u Splitu vrlo lako mogao umetnuti priču o ispaštanju kazne za neki grijeh protiv Boga.

Naime, zbog optužbe da su ubili Isusa, Crkva je Židovima nametala razna ograničenja. Dakle, autor HR LJPD, vjerojatno svećenik, bio je upoznat sa stavom crkvenih krugova prema Židovima te je takav stav inkorporirao u legendu o ubojstvu kralja Zvonimira (*Goldstein* 1984, 46).

U koje su točno doba nastali ovako klasificirani dijelovi legende, zasad je nemoguće utvrditi s nekom velikom sigurnošću. Najvjerojatnije bi nastanak legende, koju danas poznajemo, bez nekih elemenata nadodanih u kasnijem periodu mogli staviti u XIV. stoljeće. Ovdje, međutim, treba napomenuti da takve legende ne nastaju u jednom trenutku, već kroz neki dulji vremenski period, pa točna datacija nastanka vjerojatno nikada i neće biti moguća.

5. Zaključak

Legenda o ubojstvu kralja Zvonimira upravo je to – legenda. Ne postoji ni jedan izvor koji bi vjerodostojno potvrdio takvu vijest. Nastajala je sukcesivno. Na jezgru priče o nekom nepoznatom vladaru koji je ubijen, postupno su nadodavani razni elementi koji odražavaju shvaćanja vremena kada je legenda oblikovana. Teško shvatljive, bitne promjene u povijesti, kao što je promjena dinastije u Hrvatskoj na prijelazu XI. i XII. stoljeća, suvremenici nisu mogli jednostavno objasniti, jer nisu posjedovali autentične dokumente koji bi o tome govorili. Zato su se poslužili analogijama sličnih događaja iz bliže prošlosti ili čak suvremenim zbivanjima ne bi li objasnili povijesne promjene. Sve te elemente pronalazimo i u legendi o ubojstvu kralja Zvonimira. Velike borbe između kralja, feudalnih obitelji, komuna, prodor Osmanlija i drugi faktori unose sukobe i nesigurnost u vremenu od XIV. do XVI. stoljeća na hrvatskome prostoru te predstavljaju plodno tlo, motivacijsku podlogu za nastanak legende upravo ovakva sadržaja. Ona je nastala u krugovima učenih ljudi, kroničara, mahom svećenika, koji nastoje objasniti kako je došlo do toga da su strani vladari nakon Zvonimirove smrti zavladao Hrvatskom i Dalmacijom. Kako je u potpunosti odgovarala onovremenim shvaćanjima o sudbini istaknutih ličnosti, a i naoko se logično uklopila u konkretnu povijesnu situaciju, snažno je odjeknula u određenim društvenim krugovima – više je puta zapisana – pa su i mnogi povjesničari u kasnijim razdobljima, pa i sve do XX. stoljeća, povjerovali u njenu vjerodostojnost. Sve u svemu, doista nije ni važno je li Zvonimir ubijen ili je umro prirodnim putem. Način na koji je umro nije od velikog značaja za tumačenje sudbine Hrvatskog Kraljevstva na kraju XI. stoljeća jer je nepobitna činjenica da je ubrzo nakon njegove smrti na hrvatsko prijestolje stupio vladar ugarske krvi (*Goldstein* 1984, 51-52; *N. Klaić* 1990, 147; *Grgin* 1992, 140-141; *Budak* 1994, 115, bilj. 257; *Goldstein* 1995, 432).

6. Izvori i literatura

Izvori

- KLAIĆ, Nada (1972), *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine*, Zagreb: Školska knjiga.
- MOŠIN, Vladimir (1950), *Ljetopis Popa Dukljanina*, Zagreb: Matica hrvatska.
- RAČKI, Franjo (1877), *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia*, Zagreb.
- RATTKAJ, Juraj (2001), *Spomen na kraljeve i banove Kraljevstava Dalmacije, Hrvatske i Slavonije*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest.
- SMIČIKLAS, Tadija (1904a), *Codex diplomaticus Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (CD), vol. I, Zagreb: JAZU.
- SMIČIKLAS, Tadija (1904b), *Codex diplomaticus Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, vol. II, Zagreb: JAZU.
- SMIČIKLAS, Tadija (1915), *Codex diplomaticus Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, vol. XIII, Zagreb: JAZU.
- TOMARHIDAČEK (2003), *Historia salonitana*, Split: Književni krug.

Literatura

- ANČIĆ, Mladen (1997), *Ljetopis kraljeva Hrvatske i Dalmacije (Vrijeme nastanka i autorstvo Hrvatske redakcije Ljetopisa popa Dukljanina)*, u: Zbornik Zvonimir, kralj hrvatski, ur. Ivo Goldstein, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 273-304.
- BARADA, Miho (1928-1929), *Dinastičko pitanje u Hrvatskoj XI. stoljeća*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku 50, 157-199.
- BUDAK, Neven (1994), *Prva stoljeća Hrvatske*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- GOLDSTEIN, Ivo (1984), *Kako, kada i zašto je nastala legenda o nasilnoj smrti kralja Zvonimira?*, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 17, 35-52.
- GOLDSTEIN, Ivo (1995), *Hrvatski rani srednji vijek*, Zagreb: Novi Liber.
- GRGEC, Petar (1941), *Svjedočanstvo Zvonimirove nadgrobnice*, Sarajevo: Napredak.
- GRGIN, Borislav (1992), *Odjeci križarskih ratova u Hrvatskoj*, Historijski zbornik 45, 139-154.
- GUNJAČA, Stjepan (1952), *Kako i gdje je svršio hrvatski kralj Dimitrije Zvonimir s dodatkom o grobu kralja Zvonimira na Kapitulju kod Knina*, Rad JAZU 288, 205-324.
- GUNJAČA, Stjepan (1961), *Uz novi izvor o smrti kralja Zvonimira*, Mogućnosti 2, 158-165.
- JADRIJEVIĆ, Ante (1967), *Smrt hrvatskih kraljeva Miroslava i Zvonimira*, Crkva u svijetu 2, 1-14.

- KARBIĆ, Damir (2000), *Šubići i „dobri kralj Zvonimir“*. Prilog proučavanju upotrebe legendi u politici hrvatskih velikaških obitelji, u: 900 godina Bašćanske ploče, ur. Josip Žgaljić, Rijeka: Primorsko-goranska županija, Upravni odjel za društvene djelatnosti, Općina Baška, Povijesna udruga otoka Krka, Turistička zajednica Općine Baška, 271-280.
- KLAIĆ, Nada (1962), *Problem Zvonimirove smrti u novijoj literaturi*, Historijski zbornik 15, 271-288.
- KLAIĆ, Nada (1963), *O legendarnoj smrti kralja Zvonimira*, Istorijski zapisi 16, 229-271.
- KLAIĆ, Nada (1969), *O falsifikatima splitskih benediktinki*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku 63-64, 199-219.
- KLAIĆ, Nada (1975), *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb: Školska knjiga.
- KLAIĆ, Nada (1990), *Povijest Hrvata u srednjem vijeku*, Zagreb: Globus.
- KLAIĆ, Vjekoslav (1975), *Povijest Hrvata*, knjige I i II, Zagreb: Matica hrvatska.
- KOLUMBIĆ, Nikica (1997), *Hrvatska književnost romaničkog razdoblja i lik kralja Zvonimira*, u: Zbornik Zvonimir, kralj hrvatski, ur. Ivo Goldstein, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 213-222.
- KOSTRENCIĆ, Marko (1956), *Nacrt historije hrvatske države i hrvatskog prava*, Zagreb: Školska knjiga.
- KOŠČAK, Vladimir (1997), *O smrti hrvatskog kralja Dmitra Zvonimira*, u: Zbornik Zvonimir, kralj hrvatski, ur. Ivo Goldstein, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 223-228.
- KURELAC, Miroslav (1997), *Kralj Zvonimir u starijoj hrvatskoj historiografiji*, u: Zbornik Zvonimir, kralj hrvatski, ur. Ivo Goldstein, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 305-310.
- MADDEN, Thomas F. (1999), *A Concise History of the Crusades*, New York: Rowman and Littlefield Publishers.
- MACAN, Trpimir (1995), *Hrvatska povijest*, Zagreb: Matica hrvatska.
- MATIJEVIĆ SOKOL, Mirjana (2002), *Toma Arhiđakon i njegovo djelo*, Jastrebarsko: Naklada Slap.
- MESIĆ, Matija (1877), *Dimitar Zvonimir kralj hrvatski*, Zagreb.
- MOROVIĆ, Hrvoje (1960), *Novi izvori o nasilnoj smrti kralja Dimitrija Zvonimira*, *Mogućnosti* 10, 830-838.
- NORWICH, John Julius (1996), *Byzantium – The Decline and Fall*, London: Penguin.
- NOVAK, Viktor (1924), *Dva splitska falsifikata*, *Strena Bulicina*, 547-571.
- RADOJČIĆ, Nikola (1936), *Legenda o smrti hrvatskoga kralja Dimitrija Zvonimira*, *Glas SKA* 171, 1-85.
- REDEP, Jelka (1987), *Legenda o kralju Zvonimiru*, Novi Sad: Matica srpska.

